

TEMA BROJA

UDK 179:61]: 316.77

(199-208)

Mediji i bioetika

Uloga medija u promicanju vrijednosti i načela bioetike veoma je značajna. Mediji informiraju, ali i educiraju te stvaraju nove razine zahtjeva javnosti prema nekim društvenim zbivanjima. A bioetika upravo treba više pozornosti javnosti, više poštovanja bioetičkih načela i razumijevanja za bioetiku. Uloga medija je u tome iznimno važna, ali ni u medijima, a ni među novinarima nije razvijena svijest o važnosti toga područja te kako mediji mogu pomoći.

A upravo su novinari bili ti koji su počeli postavljati bioetička pitanja i rješavati moralne dvojbe koje su izazvale svjetsku pozornost. Sjetimo se Shelley Alexander i Michaela Rivere, američkih novinara koji su upozoravali javnost kako se nešto ružno zbiva u zdravstvu te su isticali da nešto treba poduzeti kako bi se poštovala prava pacijenata.

Zbog toga je Međunarodni centar za obrazovanje novinara (ICEJ) organizirao svjetski kongres Mediji i bioetika, koji se održao u Opatiji od 4. do 5. rujna ove godine. Sve je počelo tako što je Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci povjerena organizacija 9. svjetskog kongresa bioetike, a ICEJ je pokrenuo satelitski kongres kako bi se raspravila bitna pitanja medija i bioetike.

Među sudionicima su bili medijski stručnjaci, liječnici, novinari, djelatnici Crvenog križa i ostali zainteresirani iz cijelog svijeta, od Argentine do Finske, koji su dva dana raspravljali razne aspekte medija i bioetike.

Uredništvo *MediAnala*, među temama koje su predstavljene, izdvojilo je nekoliko radova domaćih stručnjaka o temama koje su raspravljane na svjetskom kongresu Mediji i bioetika.

prof. dr. sc. Stjepan Malović

predsjednik Organizacijskog odbora Svjetskog kongresa Mediji i bioetika

Gordana Vilović i Daria Krajina*

Privatnost, pravo pacijenta i mediji

„Fizička i mentalna bolest i pravo da se bolest i bol liječe u miru pripada u sferu privatnosti. Sve informacije koje se tiču bolesti i liječenja smatraju se osobnom stvari i mogu se iznijeti samo uz pristanak onoga o kome je riječ.“

(Sanja Modrić)¹

Summary

In present, newest, era of mass media, where corporative journalism and entire commercialization of news values over float, ethics in media is definitely forgotten category. General impression on Croatian media, especially in newspapers, is that editors and journalists do not take seriously violation of ethics and do not have basic knowledge on ethics and bioethics.

In the paper author would like to stress how important is to rethink on abusing patients' rights. The research is aimed to give some answers on following questions, such as are: Is public interest to know always over patients' dignity? When and why is important to cover patients diagnosis, in detail? Why is media "attacking" anonymous persons? What are final results for the certain sick person; What are consequences for her/his close family; Finally, who has benefit from such unethical and bioethical careless reporting?!

Ključne riječi: etika, mediji, privatnost, pravo pacijenta.

* Autorica Gordana Vilović je doktorica znanosti i docentica Sveučilišta u Dubrovniku, a autorica Daria Krajina je njezina diplomantica na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu

¹ Modrić, Sanja: *Kako i zašto? Vrijednosti i standardi novinarstva u Europapress holdingu*, EPH, Zagreb, 2007. str. 72.

Uvod

Slika koju nosim cijeli život spomena je vrijedna za uvod ovome radu koji pokušava stručno i znanstveno pojasniti problem ljudske znatiželje, javnosti, seoskih naklapanja, masovnih medija i napose potrebe da se zaštiti privatnost anonimnih osoba u medijima, posebno onih koji su bolesni. A nisu javne osobe. Ne donose važne gospodarske i političke odluke, i usto nisu na državnim proračunskim sredstvima.

Priči, dakle, koja slijedi uvijek se iznova vraćam, pa i sada kada objašnjavamo pravo pacijenta na privatnost u masovnim medijima. Prividno, opis događaja nema nikakve poveznice s temom ili masovnom komunikacijom, pa ipak... posredno ima!

Početkom šezdesetih u rodnom mjestu na moru, u vrijeme dok još nije bilo ni Jadranske magistrale ni turista, moja je majka u jednom od rijetkih slobodnih trenutaka od teškog rada odvele brata i mene na plažu. Mi, jasno, nismo izlazili iz mora, a mama je sjedila na plaži i nije uopće ulazila u more. Kad smo konačno mi izašli iz mora, sjećam se da sam vidjela jednu mještanku koja je sjedila do majke i rekla joj: „Ne znaš plivati je li? Nije to sramota, mlada si pa možeš još naučiti. Neobično je da dolaziš iz ribarskog mjesta, a ne znaš plivati!“ Ja sam se odmah zajapurena ubacila: „Ali, mama zna plivati...Ajde mama, reci joj da znaš plivati!“ Moja se majka samo nasmiješila, nije previše marila za moje molbe, tek je dodala da joj je dosta „kupanja“ i da idemo kući. Pamtim da sam toga dana bila povrijeđena i ljuta na nju što, eto, znatiželjnoj susjedi nije dala dokaze da je izvrsna plivačica – nije ušla u more, niti je objasnila da zna plivati. Jednostavno je prešutjela odgovor, i ostavila susjedu u uvjerenju da ne zna plivati. Za mene je to bila strašna sramota. Kad smo došli kući, pitala sam majku zašto nas je osramotila, budući da će nakon ovog događaja svi u selu misliti da ona ne zna plivati. Majka je, po prilici, odgovorila da nije imala potrebu s njom pričati o svojem životu, niti o osobnim stvarima. I dodala je: „Uostalom, zbog čega ona mora znati bilo što iz moga života, i iz naše kuće! Komu i zašto moram dokazivati nešto što je samo po sebi razumljivo? I od kakve su važnosti za nju i za selo znam li plivati ili ne znam. Ako je zaključila da ne znam plivati samo na temelju toga što taj dan nisam ušla u more, nek' joj bude.“

Danas ne znam je li susjeda ikada vidjela majku da pliva, i više mi to nije bilo važno. No, naučila sam da u različite sfere javnosti ne treba iznositi pojedinosti (ako ne želimo!). Osobito se ne treba opravdati za ono

što smatramo da je dio naše privatnosti. Ako je novinarima i ljudima općenito stalo do istine, onda će vjerojatno jednog dana stići do nje.

Građanska pristojnost, diskrecija, glasine i trač

Moramo li se ispovijedati o pojedinostima iz vlastita života baš svakome, uvijek i do kraja? Trebamo li se u javnosti ili „selu“ opravdavati za nešto što je tek glasina, nagađanje, razina trača ili krajnja neprovjerenost?

Je li to dvostruki gubitak: i vremena i medijskog prostora? Hoće li jedan šturi demanti u novinama na objavljenu neistinu nešto bitno promijeniti? Kako popraviti štetu koja je učinjena plasiranjem trača ili glasine u običnom životu. Bitne razlike između „sela“ i hrvatske javnosti i nema. Razlika je u tome što se neke „pretpostavke“ iznose u medijima za tisuće čitatelja, a u selu je to namijenjeno za stotinjak ljudi koji se zanimaju za tuđe živote. Sve češći primjeri eksploatiranja privatnih osoba, a bolesnih ljudi, u medijima gotovo da su postali patologija hrvatskog novinarstva. Javnost kao da je postala potpunoma neosjetljiva i uglavnom sve medijske nepodopštine podnosi i tolerira do trenutka kad se to događa nekom drugom ili kad je riječ o osobi s kojim ne postoji nikakva bliska veza. Svaki novi neetičan slučaj pomiče granice građanske pristojnosti i izdržljivosti. Ljudi s određenim intelektualnim teškoćama u Hrvatskoj su već godinama glavni zabavljači u kasnim subotnjim terminima na lokalnim zagrebačkim televizijama. Bolesni i ljudi u stresu zbog obiteljskih tragedija, postali su pogodan „objekt“ za potrebe ekskluziva informativnih emisije na nacionalnim komercijalnim televizijama. U novinama ili na internetskim portalima objavljuju se nepromišljeno naslovnice s citatima ili izjavama izrečenim u afektu ili osobito teškom psihičkom stanju. To bi čak i bilo manje pod povećalom javnosti, da su te osobe svoj život pretvorile u *reality show* i cirkus. Je li pristojno da su mediji postali alat u rukama ljudi koji pošto poto, iz dana u dan, iznose svoje najprljavije rublje pred građane, kadšto odajući dojam onih kojima je nužna stručna liječnička pomoć? Smiju li mediji njima zabavljati jedan dio javnosti?

Problem je česta praksa da novinari nasumce izvode zaključke i pretpostavke, posebno iz privatnih života i javnih i/ili privatnih osoba, samo zato da bi konačni proizvod (tekst) bio prepun pikantnih pojedinosti iz privatnosti, s jedinim ciljem da ga medijski konzument zamijeti. Medijski

analitičari neprestano propituju načine valjane reakcije: ostaviti glupost i nelogičnost da zauvijek budu zapamćene ili se sudskim putem izboriti za pravo na istinu? Može li se, uopće, što poboljšati, neovisno o tome je li riječ o javnim ili privatnim osobama.

U bolesti bi to pravo trebalo biti zaštićeno do krajnjih granica, što posebno vrijedi za privatne osobe, makar se radi i o najrjeđim bolestima ili nevjerojatnim dijagnozama. Ukratko, to je opće mjesto, pa ipak problemi koji se sve više pojavljuju u medijima jesu ništavnost osobnih podataka i nepisano pravilo da se ISKORISTI sve što može pojačati naslov, naslovnicu, prodati primjerak više, ili zauzeti, primjerice, prvo mjesto u zvučnim najavama (*headlinesima*) glavne dnevne informativne emisije na nacionalnoj komercijalnoj televiziji.

Prema svim napisanim i prihvaćenim pravilima valjanog postupanja u novinarskoj struci, dvojbi nema! Zna se što je dobro i etički prihvatljivo, a što se ne bi smjelo ni pod kakvim izgovorom objavljivati. U praksi, međutim, situacija je prilično nesređena, bez izgrađenih novinarskih kriterija, oslobođena elementarne građanske pristojnosti, bez diskrecije i namjere da se bude etičan i neodgovoran.

Mediji i prava privatnosti pacijenata

U posljednje vrijeme u svijetu medija i promjena koje se događaju u suvremenom novinarstvu, sve su češće i sve oštrije rasprave o etičnosti struke. Problem neetičnosti u obavljanju novinarskog posla nije samo smrtni grijeh tranzicijskih zemalja, nego i mnogih zemalja razvijenije demokracije, koje imaju i ozbiljno novinarstvo, osim onog za široke slojeve građanstva - popularne, masovne tabloide.

Medijski teoretičari upravo tih zemalja trude se i bore za etiku pisane i izgovorene riječi u medijima. Oni različito definiraju temeljne pretpostavke koje bi novinari trebali imati na umu kad izvještavaju o delikatnim situacijama u kojima se neopravdano upada u privatnost. . Philip Patterson i Lee Wilkins koriste se terminom „etička razboritost“². Američki medijski etičar John Merrill spominje „iskrenu namjeru novinara da bude etičan“³, dok Rushworth M. Kidder upotrebljava sintagmu

² Više u *Media Ethics: Issues and Cases*, McGraw Hill, Boston, 2005.

³ Više u *Media Debates: Issues in Mass Communication*, Longman, London, 1991.

„etička spremnost“⁴ kao „kapacitet da prepoznamo prirodu moralnih izazova i odgovorimo dobro izoštrenoј savjesti, živoј percepciji razlike između ispravnog i pogrešnog i mogućnosti da izaberemo ono ispravno.“⁵ Skupina autora, Jay Black, Bob Steele i Ralph Barney, spominje važnost „prepoznavanja etičke obveze za uravnoteženost“⁶ u istraživanju istine i za nužnu zaštitu privatnosti svakog pojedinca koji je dio događaja, odnosno teksta ili priče. Premda se složenica ili pojmovi o etičnosti u medijima razlikuju ovisno o medijskim teoretičarima, krajnji bi rezultat trebao biti jednak – bolje i kvalitetnije novinarstvo, uz nepodijeljenu zaštitu privatnosti.

Primjer koji izdvajamo odnosi se na problem privatnosti i prava pacijenta. To je slučaj neprimjerenog izvještavanja o smrti sveučilišnog nastavnika. Novinar koji je izvještavao o iznenadnoj smrti docenta, nabacivao se pretpostavkama da je njegova obitelj bila zgrožena upadom u privatnosti i potpunim oduzimanjem ljudskog dostojanstva.

Riječ je o sveučilišnom nastavniku, koji je umro u svojem malom stanu od posljedica kronične bolesti, što je rezultiralo dehidracijom. U novinama je objavljena i potpuna dijagnoza, koju bismo iznimno mogli opravdati, jer su novinari u nekoliko nastavaka nagađali o tome da je riječ o samoubojstvu ili čak ubojstvu. Izvjestitelji koji su došli do (pouzdanih/nepouzdanih?!) policijskih izvora podataka pri ulasku u njegov stan, prenijeli su doslovce sve užasne slike koje su tamo zatečene (mrtvo tijelo, „neuredan stan“, „ostaci izmeta“, „neugodni mirisi“, „razbacane stolice i stol“...). Ukratko, ustanovilo se da je to bila agonija čovjeka koji je umirao, a nije stigao pozvati pomoć. Tako je i napisao novinar trećeg dana praćenja „slučaja docenta“⁷. U prvom objavljenom tekstu novinari ili urednik sugeriraju da je ubijen ili se sam ubio. Nakon dva dana (uz navedene opise), objavili su da je čovjek umirao u teškim mukama. Na neetično postupanje novinara koji su izvještavali o dijagnozi i smrti sveučilišnog nastavnika, upozorili su zgroženi studenti koji su ga poštovali, i koji su se pitali zašto su mu novinari oduzeli dostojanstvo. Osim suvišnih i nepotrebnih pojedinosti, ni u jednom od objavljenih tekstova nije bilo relevantnih činjenica koje bi upućivale na zaključak da je čovjek ubijen ili

⁴ Više u *Etičke dileme: Kako dobri ljudi donose teške odluke*, CID Podgorica i Institut za medije Crne Gore, Podgorica, 2006.

⁵ Isto.

⁶ Više u *Doing Ethics in Journalism: A Handbook With Case Studies*, Sigma Delta Chi Foundation, Allyn & Bacon, Arlington, 2005

⁷ Dio podataka o „slučaju docenta“ objavljen je u mjesečniku *Novinar*, listopad 2008.

da se ubio. Međutim, kad se pretpostavka počela slagati na pretpostavku, a sve se začinilo riječima „navodno“, „doznajemo“ i „priča se“ – tekst je bio spreman za objavljivanje.

Pacijent je umro. Tekst je svjedočanstvo kako olako zaključivanje ostavlja trag na članovima obitelji. Nepopravljiva šteta je učinjena. Da se pričekalo s brzinskim istraživanjem i da se preuranjeno nije zaključivalo o uzrocima smrti, možda bi novinari poštedjeli obitelj niza neugodnosti kojima su tih dana bili izloženi.

Pravila i kodeksi kao smokvin list

Primjera o neprihvatljivoj novinarskoj nemarnosti o pravu pacijenata u hrvatskim je medijima nebrojeno. Ono što se prečesto potpuno pogrešno razumije kao opravdanje za objavljivanje tekstova u kojima se zanemaruje privatnost javnih osoba koje ne žele iznositi svoju intimu jest „javnost ima pravo znati“ ili „ako ne objavimo mi, objavit će naša konkurencija“.

Slučaj koji je zaprepastio hrvatsku javnost bile su objavljene fotografije čovjeka koji je, prema pisanju tih novina, bio HIV pozitivan i namjerno je širio bolest u jednom hrvatskom gradu. Označavanje i prokazivanje određene osobe da „namjerno širi zarazu“ svakako nije prihvatljivo, osobito ako se u tekstu ne daju valjani dokazi (a nije ih bilo) da je doista tako kako se piše. S jedne strane, bolesniku koji se našao na naslovnici u takvom medijskom kontekstu život u gradu postaje pakao, a dodatan strah doživljavaju i svi koji su na bilo koji način s njime povezani.

Ako se slažemo u ocjeni da mediji imaju obvezu upozoriti javnost na opasnost koja im eventualno prijeti od zaraze ili čega drugog, svakako je primjerenije upozoriti zdravstvene i socijalne institucije u društvu zadužene za tu djelatnost neka rade svoj posao. No, očito vlada uvjerenje da ako se tako pristupi problemu, propada ekskluziva, nema udarne teme i pada novinarski adrenalin.

Potiranje prava na privatnost pacijenata slučajevi su kada se o liječničkim dijagnozama piše otvoreno uz znanje i potvrdu oboljelih u sklopu medijskih akcija. Humanitarni aspekt i moć medija kojima je namjera pomoći ljudima (primjerice, umjetno srce, umjetne pužnice, presađivanje organa, nabava skupih lijekova, ili upozorenje javnosti o

nepravednim odlukama administracije u vezi sa socijalno - zdravstvenim problemima) također podrazumijevaju objavu dijagnoze. Čak i tada, novinari moraju imati na umu profesionalnu odgovornosti da ne ugroze pacijente, da ne izazivaju samilost i ne otkrivaju ono što nije nužno za slučaj o kojem pišu. Pa makar taj tekst bio „samo“ korektan s najvažnijim činjenicama o manifestaciji bolesti ili prognozama za pacijenta. Pošten pristup u svakom novinarskom retku pacijentima, koji ovise o ishodu medijske akcije, gotovo da je jednako važan kao i lijek koji treba nabaviti.

Zaključak

Pacijenti su ranjiva skupina u društvu. Različiti ljudi reaguju različito. Neki ne žele govoriti o svojim bolestima i problemima koji su posljedica bolesti. Drugi su sretni i olakšavaju si život detaljno razgovarajući o bolesti. Ne čudi stoga da dio javnih osoba, premda ne trebaju, objavljuju svoje dijagnoze, jer smatraju poštenim obavijestiti javnost da su izvan javnog života zbog bolesti (pozitivni primjeri predsjednika/predsjednica vodećih stranaka, glavna urednica javnog servisa i drugi).

Privatne osobe, međutim, nisu dužne otvarati svoje liječničke kartone. Privatnost i njezina zaštita zajamčeni su univerzalnim dokumentima UN-a i EU-a, ali svaki kodeks ili pravilnik o valjanom postupanju u novinarstvu sadržava barem jedan članak kojim se jamči pravo na privatnost, a otuda i pravo da je svaki čovjek zaštićen od neopravdanog medijskog eksploatiranja u bolesti. Tijekom života, ali i u slučajevima smrti.

Literatura

Bertnand, Claude Jean: *Deontologija medija*, Sveučilišna knjižara i ICEJ, Zagreb, 2006.,

Black, Jay, Steele, Bob, i Barney, Ralph: *Doing Ethics in Journalism: A Handbook With Case Studies*, Sigma Delta Chi Foundation, Allyn & Bacon, Arlington, 2005.

Dennis Everette E i Merrill, John C.: *Media Debates: Issues in Mass Communication*, Longman, London, 1991.

Etički kodeks *Večernjeg lista*

Harcup, Tony: *The Ethical Journalist*, Sage Publications, London, 2007.

Kider, Rašvort: *Etičke dileme: Kako dobri ljudi donose teške odluke*, CID Podgorica i Institut za medije Crne Gore, Podgorica, 2006.

Kovač, Bil i Rosenstil, Tom: *Elementi novinarstva: Što bi ljudi koji se bave novinarstvom trebali znati i što javnost treba očekivati*, CID Podgorica i Institut za medije Crne Gore, Podgorica, 2006.

Malović, Stjepan, Sherry Ricchiardi i Gordana Vilović: *Etika novinarstva*, Sveučilišna knjižara i ICEJ, Zagreb, 2007.

Modrić, Sanja: *Kako i zašto: Vrijednosti i standardi u Europapress Holdingu*, Eurpoapress Holding, Zagreb, 2008. (?)

Patterson, Philip i Wilkins, Lee: *Media Ethics: Issues and Cases*, McGraw Hill, Boston, 2005.

Rašvort Kider: *Etičke dileme: Kako dobri ljudi donose teške odluke*, (orig. Rushworth M. Kidder: *How Good People Make Tough Choices: Resolving the Dilemmas of Ethical Living*), CID Podgorica i Institut za medije Crne Gore, Podgorica, 2006.

Singer, Peter: *Praktična etika*, Kruzak, Zagreb, 2003.

The Thomson Foundation: *Novinarstvo u funkciji ljudskog napretka*, (priredila za Interviews B&H Nermina Šaćić), Sarajevo 2004.

